

Âzerî araştırmacılar, halk şiirine ilgi duyan Habîbî'nin bu kaynaktan aldıklarıyla klasik Türk şiirine yeni bir duyarlık getirdiğini kabul ederler. Âzerî Türkçesi ile yazıldığı için tezkire yazarlarının "Acemâne üslûplu" diye nitelendirdikleri şiirleri sade ve samimi bir ifade taşımaktadır. Canlı ve parlak mecazlarla âşıkane ve tasavvufî-felsefî manzumeler de yazan Habîbî'nin şiirlerinde yer yer Hurûfluk ile ilgili mazmunlara da rastlanmaktadır. M. Fuad Köprülü Nesîmî, Hatâyî ve Fuzûlî arasında bir geçiş dönemini temsil eden Habîbî'yi yaşadığı dönemin en önemli Âzerî şairlerinden biri olarak kabul eder. Habîbî geniş ölçüde Nesîmî'nin tesirinde kalmış, Şeyhî'den ve bir ölçüde Ahmed Paşa'dan da etkilenmiştir. Hem Âzerî hem Osmanlı şiir geleneğine bağlı olan XV. yüzyıl şairlerinden Halîlî'nin de şair üzerinde önemli etkisi vardır.

Habîbî, Âzerî sahasında yetişen şairleri Nesîmî'den sonra en çok etkileyenlerden biridir. Onun şiirindeki en önemli unsurlar aşk, âşık, mâşuk, harâbat, meyhâne, câm, Hz. Âdem'e secde, vahdete erme gibi tasavvufî kavramlardır. Yer yer Anadolu Türkçesi'ni hatalı olarak kullanmakla beraber şiirin dış yapısına, özellikle kafiyelerin düzgün olmasına dikkat eden Habîbî, nazım tekniğine hâkimiyet bakımından Osmanlı şairlerinin seviyesine ulaşmamıştır. Çâkerî Sinan Çelebi, Sâfâyî Çelebi, Celâlzâde Mustafa Çelebi, Hayâtî Çelebi ve Tutmacı gibi XVI. yüzyıl şairlerinin Habîbî'ye nazîre yazmaları, onun Osmanlı sahasında belli bir şöhrete ulaştığını göstermektedir. Ancak bu yüzyılda Fuzûlî ve Bâkî gibi önemli iki şairin bu dönem şairlerini derinden etkilemesi sonucunda Habîbî de diğer şöhretler gibi tesirini kaybetmiştir.

Habîbî üzerine ilk defa İsmail Hikmet Ertaylan dikkatleri çekmiş ve şairin Azerbaycan'da yeniden tanınmasını sağlamıştır. Daha sonra Âzerî araştırmacılarından Selman Mümtaz ve M. Ali Terbiyet şairle ilgili ilk çalışmaları yapmışlar, son yıllarda da Hamit Araslı ile Muhammed Kulizâde bu konuda eserler yazmışlardır (bk. bibl.).

Habîbî'nin şiirleri üzerinde en geniş araştırmayı Köprülü yapmıştır. Köprülü, şairin *Câmiu'n-nezâir*'de yer alan otuz sekiz gazeliyle Fuzûlî'nin tahmîs ettiği gazelini, İsmail Hikmet Ertaylan'ın neşrettiği "Dedim dedi" müseddesini, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 1989) Âfî divanının

sonunda Habîbî'ye ait olduğu belirtilen bir kıta ile birlikte yayımlamıştır (DEFM, VIII/5, s. 106-133).

BİBLİYOGRAFYA :

Eğridirli Hacı Kemal, *Câmiu'n-nezâir*, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 5782, tür.yer.; Sâm Mirza, *Tuhfe-i Sâmî*, Tahrân 1313, s. 340; Latîfî, *Tezkire*, s. 127; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 279-280; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 86*; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 410, 411; Fâik Reşad, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1913, s. 348; İsmail Hikmet [Ertaylan], *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1928, I, 239-245; a.mlf., "Habîbî", *Hayat*, III/64, Ankara 1928, s. 4-5; III/66 (1928), s. 6; III/67 (1928), s. 5; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâycân*, Tahrân 1314 hş., s. 112; Hamit Araslı, *Orta Eserler Edebiyatı: Muhtasar Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1943, I, 186-188; Muhammed Kulizâde, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1960, I, 340-347; S. M. Onullahî, *XIII-XVII. Asırlarda Tebriz Şehrini Tarihi*, Bakü 1982, s. 110; Halûk İpekten v.dğr., *Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 166; Selman Mümtâz, "Sultânü's-suarâ Habîbî", *Fukârâ Füyûzâtı*, sy. 3, Bakü 1921, s. 31-35; SO, II (1928), s. 109; Köprülü'da Mehmet Fuat, "Habîbî", *DEFM*, VI/1 (1925), s. 71-77; VIII/5 (1932), s. 86-133; Kâmûsü'l-a'lâm, III, 1927; "Habîbî", *TDEA*, III, 441.

SASANI ÇİNGİZ SADIKOĞLU

HABİBULLAH HAN

(ö. 1919)

Afganistan emîri
(1901 - 1919).

1872'de Taşkent'te doğdu. 28 Eylül 1901 tarihinde vefatı ilân edildi ve üç gün sonra da babası Abdurrahman Han'ın ölümü üzerine "Sirâcü'l-mille ve'd-dîn" lakabıyla Afganistan emîri oldu. Bölgenin ve dünyanın en karışık bir döneminde on sekiz yıl emirlik makamında kalan Habîbullah Han, iç ve dış politikada çok önemli faaliyetlerde bulunmuş bir hükümdardır. Genelde babasının politikasını sürdürmekle birlikte yaptığı bazı yeniliklerle ülkesini modernleştirme ve kalkındırma yolunda ciddi adımlar attı. Babasının zamanında yurt dışına kaçanlar için genel af ilân ederek onların Afganistan'a dönmelerini sağladı ve idarede yüksek mevkilere gelmelerine imkân verdi. Bunlardan Nâdir Han genelkurmay başkanlığına tayin edildi. Muhammedzay kabilelerinden Mahmud Tarzî ise tercüme dairesi başkanlığına getirildi; daha sonra Habîbullah Han'ın emriyle on beş günde bir yayımlanan *Sirâcü'l-aḥbâr* gazetesini çıkararak Afgan milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli rol oynadı. Diğer taraftan ülkesini modernleştirmeye çalışan Habîbullah Han eğitim, askerlik ve endüstri alanlarında önemli yenilikler yaptı. Bir as-

kerî akademiyle İngiliz-Hint kolejlerine benzer tarzda eğitim yapan Habîbiye okullarını kurdu. On iki sınıftan oluşan bu okullarda İngiliz öğretmenler de istihdam ediliyor ve dinî bilgilerin yanında edebiyat, coğrafya, fizik, kimya, matematik, tarih gibi derslerle Farsça, İngilizce, Urduca ve bazı bölgelerde Peştuca okutuluyordu. Ders kitaplarını hazırlamak için de Dârü't-te'lîf adıyla heyetler oluşturan Habîbullah Han, hazırlanan kitapları taş basma tekniğiyle çoğalttırdı, ardından da Kâbil'de bir matbaa kurdurarak modern baskı tekniklerini ülkesine kazandırdı. Bu arada Cebelü's-Sirâc'da ilk hidroelektrik santrali faaliyete geçirirken telefon ve otomobil gibi pek çok çağdaş yeniliği de Afganistan'a getirdi; sağlık, yol ve su hizmetlerinde önemli başarılar elde etti. Ayrıca Osmanlı Devleti'nden subay, doktor ve öğretmen isteyerek ülkenin gelişmesinde onlardan da faydalandı.

Habîbullah Han, politikada ana hatlarıyla babasının uyguladığı İngiliz yanlısı siyaseti sürdürmekle birlikte başlangıçta, Afganistan'ın İngiltere'nin himayesi altına girmesini belgeleyen 12 Kasım 1893 tarihli antlaşmanın bazı maddelerinin yenilenmesine karşı çıktı. Arkasından da yirmi dört ülkede elçilik açacağını ve artık İngiliz yardımı almayacağını açıkladı; ancak sonunda boyun eğerek antlaşmanın bazı küçük değişikliklerle yenilenmesini kabul etmek zorunda kaldı (21 Mart 1905). Bu antlaşmaya göre İngiltere Habîbullah Han'ı Afganistan emîri olarak tanıran Afganistan da dış işlerinde İngiliz himayesinin ve ekonomik yardımlarının devamını kabul ediyordu. Antlaşmanın yenilenmesinden sonra Hindistan genel valisinin daveti üzerine bu ülkeyi ziyaret eden Habîbullah Han gördüğü ilgiyle etkilenecek İngiltere ile daha da yakınlaştı. Aynı yıllarda Ruslar da Orta Asya'da toprak kazanma veya en azından nüfuz alanı elde etme çabası içinde idiler ve bu yüzden menfaatleri İngilizler'le çatışıyordu. Bu durumun tehlikeli boyutlara yaklaşması üzerine iki devlet kendi arasında bir antlaşma imzaladı. 31 Ağustos 1907 tarihli bu antlaşma ile Rusya Afganistan'ı nüfuz alanı dışında bırakacağına, İngiltere ise bu ülkeyi işgal ve ilhaktan kaçınacağına, iç işlerine karışmayacağına dair söz veriyordu. Habîbullah Han İran'ı da İngiltere ile Rusya arasında nüfuz alanlarına bölen söz konusu antlaşmaya karşı çıktı.

I. Dünya Savaşı başladığında İngiltere'nin baskısıyla Afganistan'ın tarafsız kalacağını ilân eden (24 Ağustos 1914) Habîbullah Han, Osmanlı Sultanı V. Meh-

med'in halife sıfatıyla cihad ilân etmesi (14 Kasım 1914) karşısında zor durumda kaldı. Afganistan'ı İtilâf devletlerine karşı kendi saflarında savaşa sokmak için Kâbil'e gelen (Eylül 1915) Kâzım Bey ve O. von Niedermeyer başkanlığındaki bir Osmanlı-Alman heyetinin isteklerini reddeden Habîbullah Han, İngilizler'e kendilerine karşı savaşa girmeyeceği güvencesini verdi ve hemen arkasından da yıllardan beri dile getirdiği tam bağımsızlık talebini tekrarlayarak onlardan bu konuyu savaştan sonra halledecekleri sözünü aldı. Ancak mütarekeden iki ay sonra 20 Şubat 1919 günü Celâlâbâd'ın kuzeyinde kışık sarayının bulunduğu Lagman (Kal'atü'ssirâc) yakınlarındaki Kelegûş mevkiinde sebebi ve katili tesbit edilemeyen bir suikast sonucu hayatını kaybetti. Yerine oğlu Emânullah geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

W. K. Frazer-Tytler, *Afghanistan: A Study of Political Developments in Central Asia*, London 1950, s. 178, 179, 192, 194; Mohammed Ali, *Afghanistan*, Kâbil 1347/1969, s. 171-172; Abdülhay Habîbî, *Târîh-i Muhtaşar-ı Afganistân*, Kâbil 1349/1970, II, 132-133; Asghar N. Bilgrami, *Afghanistan and British India: 1793-1907*, New Delhi 1972, bk. İndeks; G. P. Tate, *The Kingdom of Afghanistan*, Karachi 1973, s. 194; Stoddard, *Hâzîrû'l-Âlemi'l-İslâmî*, II, 209-210; L. Dupree, *Afghanistan*, Princeton 1973, s. 430-440; M. Munn, *Afghanistan*, Quetta 1979, s. 250-256; Mehmet Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, İstanbul 1981, s. 123-132; a.mlf., *Türk-Afgan Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 23-25; M. Halid Ma'arof, *Afghanistan in World Politics*, Delhi 1987, s. 7; "Habîbullah Han", *TA*, XVIII, 263; Abdülvehhâb Tarzî, "Efganistan", *İA*, IV, 170; G. Scarcia, "Habîb Allâh Khân", *EP*² (İng.), III, 13; *EBr*, I, 244; *ABr*, X, 232; D. Bolland, "Afghanistan", *EIr*, I, 554. RECEP USLU

HABİBULLAH-ı KANDEHÂRÎ

(bk. KANDEHÂRÎ, Habîbullah).

HABİBÜ's-SİYER

(حبیب السیر)

İranlı tarihçi Hândmîr'in
(ö. 942/1535-36)

Farsça umumi tarihi

(bk. HÂNDMÎR).

HÂBİL ve KÂBİL

Hız. Âdem ile Hız. Havvâ'nın
ilk iki oğlu.

İslâmî kaynaklarda Hâbil olarak zikredilen kelimenin aslı İbrânice Hebel'dir (Hevel) ve etimolojisi tartışmalıdır. Kelimenin "soluk, nefes, buhar" anlamına geldi-

ği, ebeveyninin kısa ömürlü olacağını önceden sezdiği için ona bu ismi verdiği ile ri sürülmüş, ayrıca asıl adının başka olduğu, hayatı bir nefes ve bir buhar gibi çabuk bittiği için daha sonra kendisine bu adın verildiği rivayet edilmiş, fakat bu rivayetler kabul görmemiştir. Kelimenin Akkadca'da "oğul" anlamına gelen ablu/aplu veya hablu/habaldan gelme ihtimali daha kuvvetlidir (*DB*, I/1, s. 28; *IDB*, I, 4). İslâmî kaynaklarda Kâbil olarak geçen kelimenin aslı ise, Tevrat'ın Türkçe tercümesinde Kain şeklinde belirtilmekle birlikte İbrânice'de Kâyin'dir. Tevrat'ta Kâin adı ile "dünyaya getirmiş, kazanmak" anlamındaki kânâ kelimesinin türevi olan kaniti yanyana kullanılmıştır. Eğer Kâin'in kökü kânâ ise o takdirde Kâin "dünyaya getirilmiş, döl, çocuk" anlamına gelir. Kelimenin kökünün kyn olması halinde "maden içinde çalışan, demirci" anlamını ifade eder ve Ârâmice'deki kainâyâ ile Arapça'daki kayn kökleriyle birleşir. Bazı İslâmî kaynaklarda Kâbil adı Kayn veya Kâyin olarak geçmektedir (Taberî, *Târîh*, I, 137).

Tevrat'a göre (Tekvîn, 4/1-2) Kâbil Hz. Âdem ile Havvâ'nın ilk, Hâbil ise ikinci oğludur. Hâbil koyun çobanı, Kâbil ise çiftçi olmuş, bir müddet sonra Kâbil toprağın mahsulünden, Hâbil de sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından rabbe takdime sunmuş, fakat rab Hâbil'in takdimesini kabul etmiş, Kâbil'inkine bakmamıştır. Buna çok öfkelenen Kâbil, rabbin ikazına rağmen kardeşi Hâbil'i öldürmüştür. Bunun üzerine rab Kâbil'in toprak tarafından lanetlendiğini, yeryüzünde kaçak ve serseri olarak yaşayacağını bildirmiş, ancak bu suç sebebiyle öldürülme ihtimaline karşılık kendisine güvence vermiştir. Bundan sonra Kâbil Aden'in doğusundaki Nod diyarında yaşamıştır (Tekvîn, 4/1-24). Yahudi literatüründe Kâbil'in Hâbil'i öldürmesine toprak kavgasının sebep olduğu da ileri sürülmüştür (*EJd*, V, 23).

Hâbil-Kâbil hadisesi Kur'an-ı Kerîm'de isim verilmeden şu şekilde nakledilir: "Onlara Âdem'in iki oğlu hakkındaki haberi gerçek olarak oku. Hani her biri birer kurban sunmuşlardı da birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. -Kurbanı kabul edilmeyen-, 'Seni öldüreceğim' demişti. O da, 'Allah sadece müttaki olanlardan kabul eder. Andolsun sen beni öldürmek için bana elini uzatsan da ben seni öldürmek için elimi uzatmam. Ben âlemlerin rabbinden korkarım. Ben dilerim ki sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenesin ve

cehennem halkından olası. Zalimlerin cezası budur' dedi. Nefsi kendisini kardeşini öldürmeye yöneltti ve nihayet onu öldürdü; böylece ziyana uğrayanlardan oldu. O anda Allah bir karga gönderdi. Karga ona, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeliyordu. 'Yazık bana, şu karga kadar bile olmaktan, kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim!' dedi; sonunda da pişmanlık duyanlardan oldu" (el-Mâide 5/27-31). Hadislerde de, "Haksız yere öldürülen hiçbir kimse yoktur ki onun kanından Âdem'in birinci oğluna bir pay ayrılmassın. Zira cinayeti âdet edenlerin ilki odur" denilerek bu olaya atıfta bulunulmuştur (*Müsned*, I, 383, 430, 433; Buhârî, "Cenâ'iz", 33, "Enbiyâ", 1, "Diyât", 2, "İ'tişâm", 15; Müslim, "Kasâme", 27; İbn Mâce, "Diyât", 1; Tirmizî, "İlim", 14; Nesâî, "Taḥrîm", 1).

Tevrat'ta Kâbil'in takdimesinin rab tarafından niçin kabul edilmediği belirtilmemekte, fakat Pavlus, Hâbil'in ihlâs ve inancıyla Kâbil'den daha iyi kurban takdim ettiği için onun takdimesinin kabul edildiğini ifade etmektedir (İbrânîler'e Mektup, 11/4). Kilise babalarının çoğunluğu, Kâbil'in Hâbil'e olan düşmanlığının çok daha önceden mevcut olduğuna, bundan dolayı takdimesinin kabul edilmediğine inanır. Ayrıca Tanrı'ya pek değerli olmayan şeyler takdim ettiği için bunların kabul edilmediği de söylenmiştir. Tanrı'nın, Hâbil'in kurbanını kabul ettiğini nasıl bildirdiği meselesine gelince, Theodotion versiyonuna göre bu, Hâbil'in takdimelerinin semadan gelen bir ateşle kuşatılması suretiyle gösterilmiştir. Kilise babalarının çoğu da bu görüşe katılmaktadır. Bazıları ise takdimenin kabul edilmesinin alâmeti olmak üzere Hâbil'in mal ve mülkünün arttığını söylemişlerdir (*DB*, I/1, s. 28).

Hâbil'in ne kadar yaşadığı, evlenip evlenmediği, çocuklarının olup olmadığı gibi hususlarla ilgili Kitâb-ı Mukaddes'te bilgi yoktur.

Ahd-i Atık'te yukarıda söylenenlerin dışında başka bilgi bulunmamasına karşılık Ahd-i Cedîd Hâbil'e oldukça geniş yer vermiştir. Kilise babaları Hâbil'i İshâ Mesih'in âdeta bir benzeri olarak görmüşler; mâsumiyeti, çobanlık yapması, kiskanılması, Tanrı tarafından takdimesinin kabul edilmesi, ıstıraplı ölümü gibi hususlarda İshâ'ya benzerliğini vurgulamışlardır. Bu meziyetleri sebebiyle İshâ onu peygamberler arasında saymıştır (Matta, 23/35). Pavlus da Hâbil'in öfke sonucunda dökülen kanı ile İshâ'nın rab-